

UOT 37.01

Fikrət Bayram oğlu Həsənov
Azərbaycan Dövlət İqsadi Universitetinin (UNEC)
baş müəllimi

XARİCİ DİL TƏLİMİNDƏ ŞİFAHİ NİTQ BACARIQLARININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNİN ZƏRURİLİYİ

Фикрет Байрам оглу Гасанов
Старший преподаватель
Азербайджанского Государственного Экономического Университета (UNEC)

НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ УСТНОЙ РЕЧИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Fikret Bayram oglu Hasanov
senior teacher of Azerbaijan State Economic University (UNEC)

IMPORTANCE OF DEVELOPING ORAL SPEECH SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Xülasə: Məqalədə şifahi nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinin zəruriliyindən bəhs olunur. Qeyd olunur ki, tələbələr üçün ən yaxşı nəticələr əldə etmək üçün interaktiv üsullar və vasitələrdən istifadə etmək, tələbələrin istək və arzularını nəzərə almaq lazımdır. İndiki dövrdə tələbələrə öyrəndikləri xarici dilindən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək, yəni fransız dilində danışmaq bacarığının aşılınması bu dilin tədrisi qarşısında duran əsas şərtlərdən birinə çevrilmişdir.

Açar sözlər: *tələbə, inkişaf, xarici dil, çalışma, müəllim*

Резюме: Статья повествует о необходимости развития навыков устной речи. Автором отмечается, что функция преподавателя иностранного языка заключается в помощи обучаемым достичь высоких успехов в сфере языка. Отмечается, что при развитии устной речи, для достижения высоких результатов следует принять во внимание интегративные методы и средства, желания, интересы и требования студентов, положительный подход педагога к обучаемому предмету и знания студентов. В современный период использование иностранного языка в качестве средства коммуникации, то есть привитие навыков устной речи стало одним из основных условий преподавания французского языка.

Ключевые слова: *студент, развитие, иностранный язык, упражнения, преподаватель*

Summary: The article deals with necessity of development oral speech skills. It is mentioned, that in order to get the best results for students, it is necessary to use interactive methods and means and take into account their wishes and desires. Nowadays, the ability to use the foreign language learning as a means of communication, as well as the instilling the ability to speak French, has become one of the main conditions facing this language teaching.

Key words: *student, development, foreign language, study, teacher*

Respublikamızın təhsil sisteminin dünya təhsil sisteminə inteqrasiyası dövründə xarici dillər fənninin statusu dəyişir. Dillərin tədrisinin və öyrənmənin əsas məqsədi, başqa dildə ünsiyyət saxlamasını bacarmasıdır. Dil təlimi öyrənmənin əsas dildə danışdığı qədər xarici dildə də mükəmməl olmasını qarşısına məqsəd qoymalıdır.

Öyrənlərin dil təcrübələrinin yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməsi, başqa mədəniyyətin dərinə başa düşülməsi və mədəniyyətin müxtəlifləşdirilməsi yolları situasiyaları dil təliminin ən uzunmüddətli nəticəsidir. Biz tam şəkildə dərk etməliyik ki, respublikamızda xarici dil konsepsiyası istər ölkə daxilində, istərsə də

onun həddlərindən kənarında xalqımızın dünyanın elmi-texniki, ədəbi-mədəni, sosial-iqtisadi və s. irsinə yiyələnmək, bu yolla da müasir sivilizasiyanın öncül cərgələrinə çıxmaq məqsədini qarşıya qoymalıdır. Xarici dil anlayışı real kontekstə uyğun dəqiqləşdirilməlidir. Yalnız bundan sonra dil öyrənmədə kəmiyyət və keyfiyyət (dərslərin intensivliyi və məzmunu) məsələlərindən danışmaq olar. Hazırda təlim prosesində başlıca olaraq tərəkürün ön planına çəkilməsi tələbi irəli sürülür. Hafizəyə isə paralel dayaq kimi istinad edilməlidir. Yəni tələbələr bilikləri sadəcə olaraq yadda saxlamaqla kifayətlənməməli, onları şüurlu mənimsəməlidirlər. Onlar dil öyrənmə prosesində analogiya, müqayisə, qarşılaşdırma, təhlil kimi fikri proseslərdən istifadə etməlidirlər. Məhz, tələbələrin tərəkürünü, idrak qabiliyyətlərini, onların müstəqil yaradıcılıq xüsusiyyətlərini inkişaf etdirmək məqsədilə hazırda yeni təlim metodlarından geniş istifadə olunur.

Son illərdə Respublikamızın xarici ölkələrlə sıx əməkdaşlıq əlaqələri, xarici şirkətlərlə müştərək müəssisələrin yaradılması, elm və mədəniyyət sahəsində əlaqələrin daha da genişlənməsi xarici dili bilən mütəxəssislərə tələbatı artırır. Bu baxımdan xarici dilə nəticə etibarilə şifahi nitqə olan maraq getdikcə artır.

İndiki dövrdə dil öyrənmənin metodikası çoxsaylı və müxtəlifdir. Dil öyrənmədə qarşıya qoyulan məqsəd əsas rol oynayır.

Dil, insanları sosial hadisələrə dəvət etməkdən, məlumatın araşdırılmasından, dildən istifadənin xüsusi yollarından, insanlara nəzakətli davranışlarına görə minnətdarlıq etməkdən və ya xariciləri salamlamaqdan ibarətdir. Əlavə olaraq dil sisteminə həm də nitq daxildir ki, bu da insanlara nə zaman harada necə danışmağı öyrədir.

İndiki dövrdə tələbələrə öyrəndikləri xarici dilindən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək, yəni fransız dilində danışmaq bacarığının aşılması bu dilin tədrisi qarşısında duran əsas şərtlərdən birinə çevrilmişdir.

Tələbələrin interaktiv fəaliyyətlərinin düzgün təşkili şifahi nitq prosesini inkişaf etdirməklə, onlarda müstəqil işləməyə həvəs yaradır, xarici dilə olan maraq artır, müəllimin isə danışığa sərf etdiyi vaxtına qənaət edilmiş olur.

Şifahi nitq dedikdə - tələbənin öz fikrini şifahi ifadə etməsi nəzərdə tutulur. Şifahi nitq

çoxtərəfli prosesdir. Şifahi nitqin təliminin düzgün təşkilindən ötrü bu prosesin psixolinqvistik, linqvistik və psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Psixolinqvistik xüsusiyyətlər dedikdə şifahi nitqin produktiv (danışma) və reseptiv (dinləyib anlama) növləri; linqvistik xüsusiyyətlər dedikdə şifahi nitqin dialoq və monoloq formaları; psixoloji xüsusiyyətlər dedikdə isə əvvəlcədən hazırlanmış və hazırlanmamış (spontan) nitq nəzərdə tutulur.

Şifahi nitq, oxu və yazı bir-biri ilə sıx əlaqədədir, lakin şifahi nitq daha çox üstünlük təşkil edir. Şifahi nitq təlimi yalnız məqsədi deyil, həm də dili qavramağın ən təsirli vasitələrindən biridir.

Xarici dildə şifahi nitqin qavranılması fonetika, leksika və qrammatika sahəsində müəyyən bilik ehtiyatına malik olmaq və bu bilikləri öz fikrini şifahi formada ifadə etmək və danışmanın şifahi nitqini başa düşmək bacarığıdır.

Şifahi nitqə yiyələnmək bəzilərinin başa düşdükleri kimi, yalnız sözlərin mənalarını bilmək deyil. Tələbələr öyrəndikləri sözlərdən istifadə edib cümlə qurmağı və bu sözləri cümlədə əlaqələndirməyi, nəhayət, fikrini rəhbətli ifadə etməyi bacarmalıdırlar. Müşahidələr göstərir ki, tələbələrin müəyyən söz ehtiyatına malik olmalarına baxmayaraq öz fikirlərini xarici dildə ifadə etməyə çətinlik çəkirlər. Buna görə də tələbələrə şifahi nitq vərdişi və bacarıqların aşılamaqdan ötrü, hələ təlimin ilk mərhələsindən onlara fonetika, leksika, qrammatika sahəsində verilən biliklər praktik məqsədə yönəldilməlidir. Əgər şifahi nitq materialları, fonetik, leksik, qrammatik materiallar biri digərindən təcrid edilmiş şəkildə götürülsə, bu materialların biri digərini tamamlamazsa, bu zaman şifahi nitqin inkişafından da danışmaq olmaz. Şifahi nitq dedikdə, şifahi ünsiyyət başa düşülür. Əgər hər bir kəs dil materiallarını yaxşı mənimsəyibsə, o, həmin dildə şifahi danışmaqda heç bir çətinlik çəkməyəcəkdir. Ona görə də dil materiallarının avtomatlaşması şifahi nitqin əsasını təşkil edir və aşağıdakıları nəzərdə tutulur:

Dinləyib anlama və danışma. Tələbələrdə dinləyib anlama bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün, hər şeydən əvvəl, bu prosesin baş verdiyi şərait, tələbənin öz həmsöhbətinin nitqini necə dərk etməsi, hansı amillərin bu prosesə müsbət

hansılardan mənfi təsir göstərməsi nəzərə alınmalıdır. Dinləmə-nitq fəaliyyətinin reseptiv növü olub, xarici dildə səslənən nitqin haşa düşülməsi deməkdir.

Əslində, dinləməni nitqin passiv növü hesab etmək düzgün deyildir. Çünki dinləmə prosesində qavrama, tanıma, anlama kimi psixi proseslər fəaliyyət göstərir. Nitqi dinləyən şəxs ona təqdim olunan nitqin tezliyini, səs tərkibini, ritm və intonasiyanı, söz və söz birləşmələrini, qrammatik formaları, cümlələrin struktur quruluşunu qavrayıb nitqi anlamalıdır. Deməli, dinləmə zamanı fonetik, leksik və qrammatik vərdişlər fəaliyyət göstərir.

Dinləmə həm də danışma bacarıqlarının formalaşması üçün ən mühüm vasitələrdən biri hesab edilir.

Xarici dildə şifahi nitqi anlamaqdan ötrü tələbə aşağıdakıları bacarmalıdır:

- müəllimin və diktörün nitqini dinləyərək, tanış dil materiallarını başa düşmək;
- mətndəki açar sözləri yadda saxlamaq;
- audiomətnə müəyyən qədər naməlum sözlərin olmasına baxmayaraq, kontekst vasitəsilə dinlənən nitqi başa düşməyi bacarmaq;
- əsas məlumatları digər məlumatlardan ayırmağı bacarmaq;
- dialoji və monoloji nitq formalarını dinləyib anlamaq.

Bu bacarıqların formalaşdırılması inkişaf etməsi üçün isə, düzgün və məqsədyönlü çalışmalar sisteminin seçilməsi labüddür. Bu çalışmaların icrası zamanı tələbələrin diqqəti səslərə, söz və ifadələrə, cümlələrə, qrammatik konstruksiyalara və mətnə onların əlaqəsinə yönəldilməlidir. Bunun nəticəsində tələbələrdə şifahi nitqin qavranıb dərk edilməsi üçün vacib olan dil hadisələrinin diferensiyası və başa düşülməsi bacarıqları formalaşır.

Nitqin iki forması var: dialoq və monoloq.

Dialoq – tələbələr arasında qarşılıqlı danışmaq aktıdır. Tələbələr qarşılıqlı nitq fəaliyyətinə girərək bir-birindən müəyyən məlumatı alırlar. Dialoq nitqin mürəkkəb formasıdır. Burada bir şəxsin nitqi digərindən asılı olur. Dialoji nitqə aşağıdakı xüsusiyyətlər xasdır: emosionallıq, ifadəlilik, fikrin təkrarlanması, danışmaq dilində çox istifadə olunan sözlərin işlədilməsi. Dialoq replikalar və onların fikir dolğunluğu deməkdir.

Dialoji nitq vərdişlərinin yaradılması üçün şagird aşağıdakı bacarıqları əldə etməlidir:

- düzgün tələffüz qaydalarına riayət etməklə, sual vermək bacarığı;
- suala cavab vermək bacarığı;
- dialoqa başlamaq üçün münasib replikanı seçmək bacarığı;
- dinlədiyi məlumat haqqında şəxsi mülahizələrini ifadə edən replikalara sürətlə tərtib etmə bacarığı;
- dinlədiyi məlumata münasibət bildirən replikalara tərtib etmə bacarığı.

Dialoq və monoloq paralel keçirildiyindən, bu nitq formalarının inkişafına yönəldilən çalışmalar da paralel surətdə icra edilir, lakin monoloqa nisbətən, dialoji nitq çalışmalarını daha üstünlük təşkil etməlidir. Kommunikativ təlim prosesində dialoqdan daha çox istifadə olunur. Tələbələrin şifahi nitq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi üçün çalışma növlərinin düzgün seçilməsi əsas rol oynayır. Çalışmalar elə seçilməlidir ki, onların yerinə yetirilməsi danışmaq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi üçün konkret nitq şəraiti yaratsın. Bu şərait danışandan müəyyən məlumat, müəyyən fikir ifadəsi tələb etməlidir.

Metodik ədəbiyyatda dialoji nitq çalışmalarını iki qrupa ayırılır:

- 1) dialoq nümunələrinin əzbərlənməsi;
- 2) dialoqların müstəqil tərtibi.

Hazır dialoqların əzbərlənməsi təlimin aşağı mərhələsinə aiddir, lakin yalnız, dialoq əzbərlənməklə şagirdə dialoji nitq bacarıqlarının aşılanması mümkün deyil. Buna görə də dialoqun müstəqil tərtib olunmasından istifadə etmək daha məqsədəuyğundur. Müşahidələr göstərir ki, yalnız belə olduqda tələbələr xarici dildə sərbəst söhbət aparmağı öyrənə bilərlər. Müstəqil dialoqlar müxtəlif təlim situasiyaları əsasında tərtib olunmalıdır. Dialoqlar şəkillə də əlaqələndirilə bilər. Dialoq iki şəxs arasında və ya qrup şəklində ola bilər. Bəzən bütün qrup da bir tələbəyə sual verə bilər; Dialoqlar oyun xarakterli də ola bilər. Ümumiyyətlə, təlim prosesində elə dialoq növləri seçilməlidir ki, onlar tələbələrə söhbətə təhrik etsin, onlarda yoldaşları ilə danışmaq üçün maraq yaratmasın.

Monoloq - nitqin elə təzahür formasıdır ki, burada bir şəxsin mənaca bitkin, 9 geniş həcmli replikası nəzərdə tutulur. Monoloqu dialoqdan fərqləndirən xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

- replikaların irihəcmli olması;
- üslubca daha yaxşı təşkili;
- dialoqda istifadə edilməyən, ədəbi üsluba xas olan ifadələrin işlədilməsi.

Şifahi nitqin təlimində həm monoloq, həm də dialoq paralel surətdə öyrədilməlidir, çünki təbii ünsiyyətdə onlar daim növbələnir.

Monoloji nitqin inkişafına xidmət edən çalışmalardan aşağıdakıları göstərmək olar:

- şifahi nitq mövzuları;
- nitq situasiyası ilə əlaqələndirilən çalışmalar;
- oxunmuş mətnin məzmununun nəql edilməsi.

Ümumiyyətlə, monoloji nitqin xüsusiyyətləri göstərir ki, şagirdlərə onu aşılamaq üçün xüsusi iş aparmaq lazımdır. Tələbəyə öz fikrini sərbəst ifadə etməyi öyrətmək uzun bir prosesdir. Hər bir sinfin bu sahədə özünəməxsus iş üslubu müəllim özü tapmalıdır.

Deməli, təlim prosesində optimal nəticənin əldə edilməsində müəllim faktoru böyük rol oynayır. Kommunikativ təlimin əsaslarını öyrənilən dildə danışmaq təşkil etdiyindən, müəllimdən bu dildə gözəl danışmaq, ümumi hazırlığı ilə bərabər, onun müntəzəm olaraq hər dərsə qa-baqcadan ciddi hazırlaşması tələb olunur.

Problemin aktualığı. Cəmiyyətdə insan kommunikasiyalarını və qarşılıqlı təsiri başa düşməyi və aydınlaşdırmağı dialoqun inkişaf etdirilməsi üçün dil bilikləri prioritet rol oynayır.

Problemin elmi yeniliyi. Dil baxımından xarici dil milli və bəşəri dəyərlərlə paylaşmaq, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasında və inkişafında rol oynayacaq müstəqil bir şəxsi tərbiyə etməyə xidmət edə bilər.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən bakalavr və magistr pilləsində təhsil alan tələbələr, fransız dilini və xüsusilə də metodika fənninin tədris edən müəllimlər həm nəzəri, həm də praktik baxımdan faydalana bilər.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, 2012.
2. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иностранному общению. М., 1989.
3. Claudia GONCEA, Méthodes et procédés utilisés dans l'enseignement du français, langue étrangère, Administrarea Publica, nr. 2, 2013, 124

E-mail: fikra902@mail.ru
Rəyçi: *dos.* N.H. Nəbiyev
Redaksiyaya daxil olub: 07.11.2018.